

A tradución exterior de obra galega. Normalización dunha cultura emerxente?

IOLANDA GALANES SANTOS

Universidade de Vigo

1. Introducción

A historia da cultura e da lingua vai xunguida ao desenvolvemento da súa literatura que é o obxecto privilexiado para a súa transmisión. Os abalos e devalos do sistema literario están fortemente vinculados ás condicións sociopolíticas da comunidade á que serve de expresión e a súa vizosidade depende tamén do recoñecemento interno e externo. De xeito parello, a relación entre as culturas produce situacións de intercambio cultural, que teñen a súa pegada na tradución literaria. Interpretamos esta como unha mostra dese recoñecemento.

Traducir vai máis aló de mudar o código lingüístico dunha obra ou dun texto; constitúe un exercicio de transmisión dunha obra literaria xerada nunha determinada cultura a outra coas modificacións que sexan pertinentes, de ser o caso. Como se faga ese intercambio, as condicións de partida da cultura de orixe e da cultura meta, a política institucional para a tradución que a favoreza (ou a súa ausencia) e a recepción que esta teña son determinantes para a saúde dese sistema literario. A incidencia no sistema de orixe cífrase en termos de prestixio, de modo que a tradución se constitúe en parámetro privilexiado de medición da saúde desta cultura, por iso, máis aló dunha análise obra a obra, parécenos importante analizar de modo global o papel da tradución, as súas condicións e características, no recente proceso de normalización lingüística e cultural de Galiza.

2. A tradución na transmisión de culturas

Para que unha tradución se produza ten que existir, cando menos, dúas culturas que por calquera motivo entren en relación, un/nha axente cultural que sirva de ponte entre ambas e as condicións mínimas para que esta relación cristalice. Pero, ademais, hai outros aspectos importantes que poden favorecer esa tradución e que van desde o circuío que serve de medio, á política institucional que a favoreza e á recepción que esta teña etc. En definitiva, interveñen tamén na tradución, e en como esta se faga, outros factores de orde sociolóxica.

As achegas teóricas sobre a crítica literaria deitaron nas últimas décadas interesantes reflexións que nos presentan as literaturas en tanto que sistemas. Na produción de obra artística (neste caso literaria) e, sobre todo, na súa difusión interveñen factores socio-políticos e económicos. De xeito que Bourdieu (1992) distingue ademais do valor comercial, o valor literario intrínseco e o valor social, susceptíbeis de se converteren en valor simbólico do ben cultural. Este último posiciona a obra no panorama literario internacional.

Se trasladamos a reflexión aos sistemas literarios, aquel sistema (ou campo) que máis produza e que mellor posicione os seus bens culturais acumula máis valor simbólico e preséntase no panorama internacional como unha cultura forte, isto é, con máis autonomía, fronte a aquelas que actúan de modo subordinado ou subalterno con maior heteronomía (Figuroa 2002: 57).

A tradución, en tanto que relación entre culturas, prodúcese entre dous sistemas que poden ou non pertencer á mesma categoría. Este feito tamén condiciona o produto final, pois o desequilibrio entre ambos ha de se salvar a través de determinadas estratexias que pasan por veces pola «domesticación» da tradución, a través do axeitamento ás modas imperantes ou da apropiación por parte da cultura receptora. As comunidades máis fortes gozan de maior autonomía para realizar a adaptación de valores culturais foráneos e, asemade, as súas obras son máis autónomas e tenden a sufrir poucas adaptacións cando son traducidas (Venuti 1995).

A relación de forzas e a tensión entre autonomía e heteronomía no campo da tradución está presente na relación entre sistemas literarios en que a tradución pode exercer varias funcións, tanto na cultura de orixe como na de chegada. En primeiro lugar, é un indicador das relacións interculturais entre dúas comunidades. En segundo lugar, que se produza a tradución implica un recoñecemento do valor literario dunha cultura noutra, o ben cultural adquire capital simbólico tanto no exterior como dentro do seu

propio sistema. En terceiro lugar, a tradución implica a visibilidade exterior e constitúe, polo tanto, un factor de canonización da obra, autor/a, xénero ou cultura en cuestión. En cuarto lugar, o volume dos intercambios e a recepción que estes teñan contribuirán a posicionar a cultura de orixe no panorama internacional. E, en último lugar, a tradución evidenciará a relación de forzas entre sistemas e a súa análise as prácticas culturais que favorecen os intercambios.

3. Que significa a tradución para unha cultura minorizada?

As relacións intersistémicas a través da tradución foron tamén estudadas desde a perspectiva de culturas menos estendidas. Nese sentido son fundamentais as achegas de Itamar Even-Zohar e, para o caso galego, de González-Millán. Debemos previamente distinguir entre importación e exportación de bens culturais para ponderar o seu impacto. Unha cultura feble importará aquelas obras que lle sexan necesarias na configuración do seu sistema literario e cultural. Para tal configuración precisa introducir unha novidade que cubra unha lagoa de produción ou que reforce un determinado discurso (Even-Zohar 1999: 225).

A análise aplicada ás comunidades menos fortes é acaída para as comunidades minorizadas, xa que comparten a posición subordinada con respecto ao panorama internacional e tamén a necesidade de construíren ou reafirmaren o seu propio sistema cultural no plano internacional. Engádesse no caso das minorizadas, a circunstancia de concorreren desde a súa condición de cultura sen estado, o que implica que non contan cos mesmos medios de que goza unha cultura estatal (forte ou feble) en termos institucionais e comerciais para a produción, difusión e presentación dos seus bens culturais no exterior. Trátase, así pois, dunha posición dobremente menor.

Ademais, esta minorización presenta outro factor que non podemos perder de vista na nosa análise, como é o feito de que, paralelamente ao que acontece coa lingua, a cultura minorizada está ou estivo agochada por unha cultura formalizada que funciona como teito e que tende a se apropiar do seu capital simbólico. Máis aló de victimismos innecesarios, non podemos deixar de constatar que a situación descrita difire sensibelmente das descritas para as culturas estatais sexan estas fortes ou febles. Por iso, estas culturas precisan de incorporar outras estratexias para favorecer os intercambios e dar a coñecer no exterior a súa cultura.

En definitiva, as culturas minorizadas acumulan capital simbólico coa importación de obras literarias doutras comunidades ao demostrar que a súa lingua tamén é válida para esa expresión artística, outra cuestión distinta é cal é a súa actitude tradutora se

actúa con autonomía ou heteronomía na importación, e mesmo se reinterpreta e adecúa a función da obra en cuestión ás súas propias necesidades, que non teñen por que coincidir coas da cultura que xerou orixinalmente esa obra. Esas importacións contribúen igualmente a ampliar o catálogo de bens, engadindo novos rexistros e xéneros antes ignotos nesa cultura (pénsese por exemplo na recente publicación de obras de rotación rápida verquidas ao galego, ou na atención a modas como a publicación inmediata en galego de prestixiosos premios internacionais¹ etc.). Ao mesmo tempo, esta acumulación de capital e esta ampliación do catálogo contribúen poderosamente á inserción da cultura minorizada na «normalidade» en tanto que pode ofrecer ao seu público un repertorio actual capaz de competir con outras culturas que adoitan funcionar como mediadoras.

No tocante á exportación, o feito de autorías ou obras de culturas minorizadas seren obxecto de atención por parte doutras culturas implica un recoñecemento exterior que en culturas menos consolidadas funciona como elemento de canonización² desas producións tamén no interior deses sistemas de orixe. O efecto multiplicador das traducións débese ao feito de acumularen capital simbólico en dous planos, na relación co exterior e por oposición ao sistema que lle serve de teito, gañando o sistema en autonomía.

A tradución en culturas minorizadas e a súa aplicación ao caso galego foi estudada aplicando os presupostos da socioloxía da tradución, e os da teoría dos polisistemas, por Figueroa, González-Millán, Casas, Noia ou Lema, entre outros/as. De todos eles salientamos a perspectiva de González-Millán pois, máis aló de tratar determinadas obras e autorías, adopta unha posición heurística³ dado que pretende, a partir dun eclecticismo inicial, construír un marco teórico específico para o tratamento das culturas minorizadas. Formaliza a tensión entre autonomía-heteronomía da literatura como «tensión utópico-proxectiva» co que introduce o concepto de *construción nacional* na configuración dos sistemas culturais (González-Millán 2000) que nos levan a un nacionalismo literario e/ou a unha literatura nacional en continua dialéctica (Figueroa 2002: 56). Nas súas propias palabras a tradución «constitúe un banco de probas privilexiado para detectar prácticas culturais e a relación de forzas intersistémicas».

¹ Nese sentido resultan significativas algunhas estratexias incorporadas recentemente. Por exemplo, a publicación de Paulo Coelho en galego en 1996, Orman Pamuk en 2007 ou Murakami 2009 en lingua galega da man da Editorial Galaxia.

² De feito, a tradución considérase un dos factores que contribúe á canonización tamén noutras culturas e noutras épocas (Aradra 2009).

³ Sobre o particular pode consultarse Casas (2002).

Pola nosa banda, para avanzarmos na construción da historia da tradución en Galiza cremos necesario en primeiro lugar cuantificar os fluxos de tradución co fin de podermos establecer referencias comparábeis en termos cuantitativos. Unha vez determinados estes, impónse unha análise cualitativa coas bases metodolóxicas acaídas,⁴ que sirva precisamente para identificar as vías e estratexias desas relacións de intercambio cultural. Entendemos que se trata dunha información crucial para futuras planificacións, pois se trata dunha «relación intercultural necesaria porque cada cultura necesita da relación coas demais para *existir*»⁵ (Figueroa 2002: 64).

4. Como medir os fluxos de tradución?

Unha análise rigorosa dos fluxos de tradución como a que pretendemos esixe poder establecer inicialmente unha panorámica baseada en datos. Dada a inexistencia dunha biblioteca nacional que recolla de modo discriminado e fiábel un catálogo de traducións galegas (a e desde o galego), desde o grupo BITRAGA⁶ da Universidade de Vigo deseñamos unha ferramenta informática específica, o *Catálogo da Tradución Galega*.⁷ Esta sérvenos para determinar o volume de traducións en ambos os sentidos, para cuantificarmos o ritmo do diálogo cultural literario, os xéneros das obras que se traducen, e para identificarmos os polos de atracción e mais os espazos de recepción. No catálogo recolleemos tres tipos de información de cada obra e tamén de cada unha das súas traducións.

- Dunha banda, figura a información puramente bibliográfica, onde incluímos en cadanseu campo as informacións: Título; Autor/a; Tradutor/ar; Ilustración; Xénero; Tipo de edición (monolingüe etc.); Lingua e espazo de edición; Lugar de edición, editora e colección; Formato, volume, fascículo e número de páxinas; Obra completa e antoloxía; Ano de edición; e Número de ISBN.

⁴ Sirvan de referencia os capítulos sobre metodoloxía de Fernández Rodríguez *et alii* (2012: 17-54).

⁵ A cursiva figura no propio orixinal da cita.

⁶ O grupo BITRAGA da Universidade de Vigo está dirixido por Ana Luna Alonso e neste momento está integrado tamén por Áurea Fernández, Silvia Montero e Iolanda Galanes.

⁷ En: <<http://www.bibliotraducion.uvigo.es>> [Consulta 18/12/2011]. A elaboración do catálogo é un dos proxectos do grupo BITRAGA (Biblioteca da Tradución Galega), que se beneficiou de axudas á investigación en convocatorias de ámbito institucional, o que nos permite ofrecer a base de datos en liña de acceso libre, así como a ampliación do catálogo a outros xéneros e soportes no futuro. Sobre as fontes de baleirado utilizadas na súa elaboración pode consultarse, Montero Küpper (2010a: 178-179). Os obxectivos do proxecto figuran en: Luna *et alii* (2010: 326-327).

- Doutra banda, consignamos información de localización bibliográfica á que se adscriben os campos Localización e Signatura (nas bibliotecas do Sistema Universitario Galego de modo prioritario ou, de ser o caso, noutras); Soporte e Fonte de información.
- E, por último, agregamos un terceiro bloque de datos sobre aspectos paratradutivos, isto é, peritradutivos e epitradutivos, que poidan fornecer informacións relevantes para futuros estudos sobre o proceso de edición e sobre a recepción das traducións. Os campos son: Introducción e notas; Textos críticos; Premio(s); Notas e Descrición.

Unha das características específicas do proxecto de investigación que elabora o catálogo é a posibilidade de ofrecer de modo conxunto os datos de tradución en ambas as direccións (traducións de e cara ao galego), como tamén fai o *Index Translationum*⁸ da Unesco (aínda que menos exhaustivo e actualizado que o Catálogo ao tratar un volume de linguas e espazos culturais moito máis elevado). No marco estatal existen outras ferramentas⁹ que nos presentan a información de modo parcial, ben por trataren outros espazos culturais, ben por centrárense nunha das direccións da tradución. Todas elas funcionaron como fonte de información para a elaboración do Catálogo.

Nesta ferramenta compilamos até o momento as referencias de tradución literaria de obras estranxeiras a galego ou a tradución exterior de obra galega, en formato monografía. Nun futuro próximo presentaremos tamén os rexistros traducidos que viron a luz en publicacións periódicas e a medio termo prevemos atinxir outros xéneros (non literarios) e soportes alternativos. Un dos nosos obxectivos finais é identificarmos as

⁸ http://portal.unesco.org/culture/fr/ev.php-RL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

⁹ Catálogo da Biblioteca Nacional [<http://catalogo.bne.es/uhtbin/webcat>]
 Base Instituto Ramon Llull [<http://www.llull.cat/llull/biblioteca/trac.jsp>]
 Base de datos [<http://www.eizie.org/Tresnak/LitKatalogoa>]
 Axencia Española do ISBN [<http://www.mcu.es/bases/spa/isbn/ISBN.html>]
 Biblioteca de literatura infantil e xuvenil, Gálix-Biblioteca 33 [<http://www.filix.org/>]
 Bibliotecas nacionais:
 Rebiun, rede de bibliotecas universitarias españolas en: [<http://rebiun.crue.org/>]
 Rede de bibliotecas de Galicia, [<http://www.rbgalicia.org/nodais/>]
 Bibliotecas universitarias de Galicia [<http://www.csic.es/cbic/bugali.htm>]
 Bibliotecas dos Centros Cervantes
 Catálogo de obras literarias en lingua galega traducidas a outros idiomas. Consello da Cultura Galega, [http://www.culturagalega.org/especiais/aviles/catalogo_traducidas.pdf]

traducións que acompañan o proceso de normalización da lingua para determinarmos no futuro o seu papel.

A singularidade do Catálogo derívase, alén da súa completitude e exhaustividade, do feito de presentar de modo vinculado a obra orixinal e a súa tradución ou traducións, de xeito que, a través de buscas avanzadas, é posíbel coñecer que obras dun mesmo autor/a galego foron traducidas, a que linguas e en que momento se realizaron. Ademais, incluímos o nome do/a tradutor/a, sempre que puidemos recuperalo (a través dos datos editoriais ou por información indirectas: conferencias, entrevistas etc.). Polo tanto, a través dunha busca podemos acceder aos datos expostos de todas as traducións dunha mesma autoría ou dun mesmo tradutor/a.

A partir deses datos podemos determinar para unha cultura minorizada como a galega que obras se traducen, quen o fai, o volume dos intercambios en ambas as direccións, o momento en que se traduce, para tentar coñecer por que e como se levaron a cabo esas traducións. Consignar datos paratradutivos permítenos, ademais, saber se hai unha lingua de mediación (aínda que non sempre é doado fixar ese dato), coñecer como se presentan tradución e tradutor/a, ou pescudar, a través dos premios e referencias críticas, se a tradución tivo unha recepción exitosa, un prologuista de prestixio etc.

Esta posibilidade de recuperar a información é fundamental para podermos identificar os mercados preferentes e en que época e que obras experimentaron esa difusión. A interpretación destes datos amosan como e en que obras se materializa a tensión entre a vía de difusión comercial e as vías alternativas, entre as obras máis vendidas e aquelas que simbolizan a diferenza e por iso foron traducidas. Tamén nos serve para visibilizar editoras e tradutoras, isto é, as axentes do incipiente proceso de internacionalización acometido recentemente.

5. A tradución literaria de obra galega: informacións previas e volume de intercambio

5.1. Algunhas notas previas

Para coñecermos as referencias concretas de tradución, pode consultarse a base de datos no *Catálogo da Tradución Galega* presente na rede. Un dos obxectivos na súa elaboración foi o de servir de ferramenta de base cuantitativa para outros traballos científicos, que deberan quedar libres de especulacións ou impresións persoais dos críticos/as. O espírito cuantitativo é só un medio para unha análise máis demorada

sobre a diálogo da cultura galega con outros espazos culturais.¹⁰ A súa consulta é unha referencia fiable do volume de tradución e do equilibrio ou do desfasamento das culturas en contacto. A partir destes datos podemos analizar os fluxos de tradución, as relacións *inter* e intrasistémicas da literatura galega.¹¹

Non faremos aquí un repaso exhaustivo da historia da tradución en Galiza (para o que podemos acudir, especialmente no caso da tradución cara a galego, a outros traballos),¹² senón que unicamente apuntaremos que a tradución está presente na nosa cultura desde as súas orixes aos nosos días. Así, do medievo chegan a nós traducións ou testemuños de procesos de mediación lingüística e cultural, por exemplo, da lírica trobadoresca medieval¹³ ou de documentos historiográficos ou lexislativos, e o certo é que a historia da tradución experimenta os mesmos avatares que a comunidade cultural de referencia en termos cuantitativos, de xeito que nos chamados Séculos Escuros a produción de traducións é sensibelmente inferior, por exemplo, ás do período das Irmandades da Fala ou da revista Nós e máis aínda se o comparamos co momento en que se inicia o proceso de normalización lingüística en Galiza.

O papel central ou periférico que se lle outorga á tradución e a función que se lle encomenda muda en cada un dos períodos. Se na época medieval a tradución contribuíu á difusión da lingua como vehículo de expresión poética, reforzando o seu status exterior, a partir de 1980 a tradución, que é maioritariamente importación, ten por obxectivo cubrir unha carencia do sistema ao dotar de lecturas en galego o sector educativo, mesmo aínda que, por veces, as obras orixinais non estaren orientadas nas súas culturas a un público xuvenil (por exemplo, Italo Calvino publícase en galego en coleccións de público LIX).

¹⁰ Publicamos recentemente unha análise cualitativa en profundidade, véxase Fernández Rodríguez, Á. *et alii* (2012).

¹¹ Sirvan de mostra outras publicacións como, por exemplo, Galanes (2010) para o espazo ibérico, para o italiano Galanes (2012a) ou Fernández Rodríguez, A., Galanes Santos, I., Luna Alonso, A. e Montero Küpper, S. (2011) para a relación coas comunidades anglófonas. Sobre a relación coas comunidades xermanófonas resulta de interese consultar a contribución de Montero Küpper (2010b).

¹² Unha visión global da importación, isto é, da tradución directa ou cara ao galego pódese consultar, entre outros, en Noia (1995, 1999). A análise máis detallada dalgunhas das obras vertidas en ambas as direccións (cara a e desde o galego) figura en varios artigos de publicacións especializadas, por exemplo, *Viceversa*. Outras publicacións periódicas de ámbito literario ou cultural tamén recollen traballos parciais sobre a tradución, aínda que ás veces de modo transversal.

¹³ «cualesquier decidores y trovadores de estas partes, ahora fuesen castellanos, andaluces o de la Extremadura, todas sus obras componían en lengua gallega o portuguesa» Marqués de Santillana, ca.1284, Proemio y carta al condestable Don Pedro de Portugal.

Na historiografía da tradución, en aplicación das teorías da socioloxía da tradución, adoitan distinguirse varias etapas na constitución dos sistemas literarios segundo o papel que ocupa a tradución e a súa funcionalidade. Así, seguindo os presupostos de Casanova e, en último termo de Bourdieu, o editor Carlos Lema (2009) distingue tres períodos que denomina *fase filolóxica*, *fase comercial* e *fase autónoma*, malia non se poder establecer como períodos estancos, senón que nun mesmo momento poden coexistir traducións que pertencen a cada unha das fases.

- A fase filolóxica ou de acumulación de capital simbólico caracterízase por as importacións non atenderen a necesidades literarias ou de repertorio, senón que pretenden prestixiar a lingua como vehículo capaz de reproducir discursos literarios de alto capital simbólico. A importación de grandes clásicos grecolatinos, mesmo na actualidade, obras de autoría consagrada e formas literarias deficitarias no sistema galego ou as traducións das históricas publicacións *A Nosa Terra* ou *Nós* ou do suplemento *La Noche*¹⁴ responden a ese obxectivo dignificador.
- A fase comercial ou de aumento da produción xorde a partir da ampliación do mercado do libro galego como consecuencia da cooficialidade do idioma (1981). Impórtanse textos literarios, especialmente de literatura infantil e xuvenil, e obsérvase unha hexemonía da narrativa sobre calquera outro xénero.
- Por último, a fase autónoma, ou de importación e exportación, xurdiría como consecuencia da consolidación do campo literario como un campo con institucións, axentes e valores propios, capaz de xerar discurso literario e simbólico que atenda as súas necesidades. Caracterízase por un aumento do número de traducións en ambos os dous sentidos, unha maior integración do campo galego nos fluxos de troco simbólico e, por conseguinte, unha resituación da súa posición no campo mundial.

Para determinar o papel e a función da literatura en cada período cómpre analizarmos con detalle o volume e o contexto en que se produce e coñecermos as condicións da súa recepción. O proceso de normalización que se inicia en Galiza a partir das últimas décadas do pasado século é un período de interese, pois o aumento exponencial do volume de traducións experimentase en ambos os sentidos.

¹⁴ Nos 422 números d'*A Nosa Terra* publícanse fragmentos traducidos da obra de Tagore, Goethe, O. Wilde, D'Annunzio, Rimbaud, Verlaine, Rilke, Daudet, Gorki, Ganivet, Azorín, Benavente, Alas Clarín, Guerra Junqueiro, Teixeira de Pascoães etc. ou nos 144 números da revista *Nós* atopamos traducións de poesía irlandesa, catalá e bretoa, e mesmo fragmentos do *Ulyses* de Joyce (1926). En *La Noche* vemos traducidos, entre outros, autores como Porkony, Hölderlin, Rossetti, Walt Whitman, Rimbaud etc.

Se outros autores/as e traballos analizan o impacto da importación,¹⁵ a exportación de obra literaria galega é un fenómeno pouco coñecido e non sempre ben valorado. A prensa galega preséntanos moitas veces a tradución de obra galega no exterior de modo fragmentario e anecdótico e, no plano da crítica, non sempre se coñece a profundidade da relación como advirte Figueroa (1996:12):

As relacións coas grandes literaturas, aínda sendo case sempre relacións de sentido único (importamos pero non exportamos, traducimos pero non somos traducidos, lemos, pero non somos lidos), foron, e seguen sendo fundamentais no imaxinario da constitución e afirmación do sistema galego, aínda que as súas modalidades e as actitudes que se presupoñen teñan evolucionado moito.

Tal afirmación, enunciada hai máis dunha década, implica que a relación do noso sistema literario con outros é máis un monólogo que un diálogo, no entanto anuncia novas actitudes e modalidades que nos pareceu interesante explorar, Tamén cómpre comprobar se temos indicios da fase autónoma como indicador de consolidación do sistema literario galego, porque en palabras de Carlos Casares:

Nas sociedades contemporáneas a vitalidade da súa cultura mídese pola súa visibilidade. Por como se relaciona coas outras. Na súa capacidade de contar e achegar ao concerto de todas o debate, a reflexión ou o entretemento. Un dos maiores indicadores de visibilidade é o interese pola traducción, polo transporte do pensamento e da creación intelectual para que sexa comprensible noutras culturas e por outra xente. Un dos mellores indicadores da saúde da nosa literatura e do interese que esperta no exterior é coñecer que autores, que obras e a que linguas foron traducidas (Casares 2003: 2)

5.2. Volume e fluxos de tradución da literatura galega

A partir da cooficialidade da lingua a produción editorial medra exponencialmente como tamén o fai o volume de traducións. En Montero Küpper (2012a: 61-67) realízase un estudo sobre a evolución de ambas no período de referencia, do que entresacamos algúns datos sobre o sector editorial que poden resultar de interese para contextualizar a tradución exterior nese período.

¹⁵ Neste mesmo volume de actas ofrécese, da man de Ana Luna, a partir dos datos do *Catálogo* unha visión global da importación de obras literarias nas últimas décadas.

Mientras que en 1975 apenas se editaban 68 títulos, para el año 1980 ya se registran 187 publicaciones en gallego y 20 años más tarde contamos con aproximadamente 1.300 monografías (LUNA ALONSO 2006b: 36). Para el año 2005 el Ministerio de Cultura cita 1.951 títulos en lengua gallega (esto corresponde a un 2,3 % de las publicaciones en España), una cifra que en 2010 asciende a 2 544 (un 2,2 % del volumen publicado en el Estado español (MCU 2011: 112). Según los datos publicados por el Ministerio de Cultura (s.d. a) para los años 2006-2010, los libros publicados en lengua gallega ocupan el tercer puesto, precedidos por las publicaciones en español y en catalán.

Para poder contextualizar o que significa a tradución con respecto á edición no contexto español, acudimos ás palabras do responsábel dunha das maiores editoras galegas (Edicións Xerais de Galicia) que, a partir do estudo exhaustivo do *Comercio interior del libro en España* elaborado anualmente polo Ministerio de Cultura español, afirma que a produción anual en galego é duns 2200 títulos entre edición pública e privada, dos cales á tradución lle corresponden uns 400 rexistros. En Cataluña a porcentaxe é semellante pero publícanse uns 8000 títulos anuais e 1400 traducións, mentres que no caso do éuscaro, o volume é maior: unhas 500 traducións por ano. A lingua de orixe maioritariamente no caso do éuscaro é o castelán (70%), no caso do galego minguou, indo do 60% ao 50% como tendencia positiva, lingua á que lle segue o inglés (Bragado 2011).¹⁶

De modo paralelo podemos ofrecer, con base no *Catálogo*, os datos globais de tradución en ambos os sentidos que elaboramos (Galanes 2012c: 88) para analizar os fluxos de tradución. Así, obsérvase que o volume de tradución tamén medra nestas tres últimas décadas e mais que o volume de exportación non é tan escaso como se adoita considerar. Concretamente na seguinte gráfica figuran os datos de obras traducidas ao galego (importación), de obra galega traducida (exportación), así como a porcentaxe de exportación sobre o conxunto total de traducións.

Os datos precedentes amosan cumpridamente que os camiños da creación e a tradución corren paralelos ao proceso de normalización lingüística, e xa que logo cultural, encetado en Galiza por volta da década de 1980. Do mesmo xeito, os fríos datos de monografías traducidas editadas (repárese en que agora falamos de monografías e non de traducións fragmentarias) presentan un saldo de obra traducida no exterior

¹⁶ Bragado baséase nos datos de ISBN (que inclúe outros xéneros, alén dos literarios, como é o libro de texto) o que distorsiona, como veremos, algunhas das súas conclusións que non son aplicábeis ao sistema literario, por exemplo, no referido ás linguas ou espazos de orixe das traducións.

	IMPORTACIÓN	EXPORTACIÓN	TOTAL TRADS.	% EXPORTACIÓN
Até 1980	67	72	139	51,79
1981-85	160	56	216	25,92
1986-90	350	86	436	19,72
1991-95	371	122	493	25,76
1996-2000	485	246	731	33,65
2001-2005	545	453	998	43,58
2006-2010	688	368	1056	34,84
SUBTOTAL	2666	1403	4069	33,61

Gráfica 1: Volume total de importación e exportación de obra literaria galega (monografías) e porcentaxe de exportación ata 2010 (elaboración propia).

non pequena e que en ningún caso pode ser obviada á hora de analizar a tradución nesta comunidade cultural.

Na análise en detalle dos datos podemos comprobar que a exportación é unha constante, aínda que case sempre en proporción inferior á importación de obras literarias. Os números absolutos de exportación van en escala crecente desde 1981 a 2005 (desbotamos da comparación o período anterior a 1981 por non ser temporalmente equiparábel aos outros). En todo caso, a porcentaxe de exportación con respecto ao total de traducións ten un limiar consolidado que expresamos a través da media de 33,61%. As porcentaxes máis baixas rexístranse entre 1981 e 1995, período en que a importación de obra literaria aumenta exponencialmente polas urxentes necesidades do sistema educativo que referimos anteriormente. Esta tendencia rómpese a partir de 1996 cando a exportación tamén avanza significativamente e comeza a duplicar rexistros.

Da relación de forzas entre exportación e importación podemos afirmar que 1981 é unha data importante que inicia un período de forte importación de obras literarias. Esta fase vai aproximadamente até 1995 en que podemos determinar que o sistema literario xa está maduro en termos de creación e, por dicilo así, acada unha certa normalidade. A partir desa data a exportación, isto é, a tradución de obra literaria galega no exterior, despega duplicando os rexistros de lustro en lustro, agás no último lustro analizado (2005-2010) en que experimenta un leve retroceso.

En definitiva, nunha historia recente da tradución literaria en Galiza e na historia da literatura galega deberan figurar dúas datas fundamentais no referido á tradución. A primeiras delas é 1981, cando comeza a importación masiva de obra literaria estranxeira que se traduce a galego, e a segunda é 1996, momento en que se inicia un forte desenvolvemento da tradución de obra galega no exterior. Entendemos que ambos os procesos están relacionados e analizaremos a seguir a que espazos exportamos e a que xéneros atinxe para tentarmos identificar que interesa da nosa literatura no exterior.

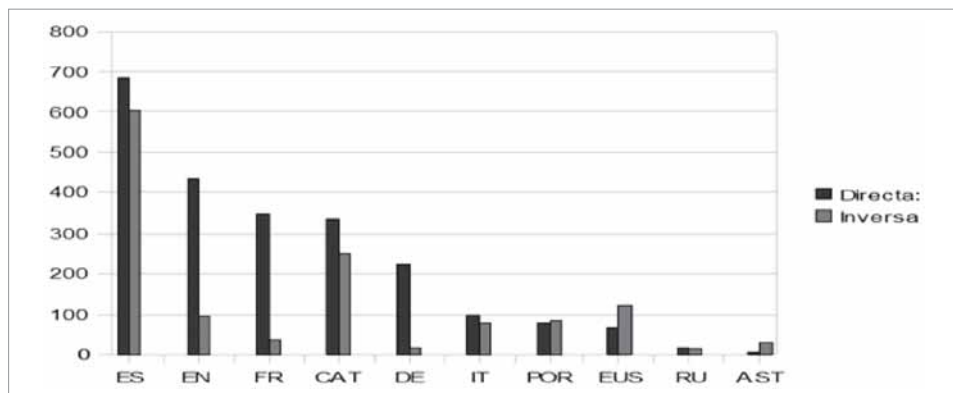
6. Que espazos culturais están interesados na literatura galega?

O tratamento da literatura galega no exterior comezou a ser estudada a partir aproximadamente de comezos deste século. Nese sentido resulta paradigmática a publicación do *Catálogo de obras literarias en lingua galega traducidas a outros idiomas* que dirixiu desde o Consello da Cultura Galega o escritor Carlos Casares e que foi publicado postumamente en 2003. Nel ofrécense en formato PDF as traducións fragmentarias e en formato monografía de obra galega no exterior. O catálogo organízase por linguas e por autorías.

Para unha análise polo miúdo de tal fenómeno entendemos que a tradución implica a comunicación non só entre linguas mais tamén entre espazos culturais, por iso o grupo de investigación BITRAGA, na elaboración do noso catálogo, consigna os espazos culturais (non só as linguas) que se interesan pola literatura galega, até o punto de propiciaren a tradución de obra galega.

Esta estratexia permítenos establecer con que comunidades culturais (ou lingüísticas) existe relación de intercambio, para alén dos ámbitos estatais e, igualmente, discriminar as comunidades lingüísticas en caso de países plurilingües (por ex. *de CH*, para o alemán en Suíza) ou, mesmo, para designarmos as linguas non oficiais nos respectivos estados (como o kurdo *kur*), as variantes diacrónicas (*el ant* para o grego antigo) ou tamén as linguas aterritoriais ou artificiais caso do esperanto (*epo*). Así, o sistema literario galego mantén relación, cando menos con 57 comunidades culturais, aínda que non sempre en reciprocidade e, para o que aquí interesa (as relacións de exportación), podemos afirmar que existe literatura galega traducida para 47 comunidades culturais, aínda que nun volume variábel. A análise cuantitativa deixa ver, cando menos, tres grupos de espazos segundo o número de traducións e a cronoloxía en que se produce o intercambio.

Na seguinte gráfica figuran as principais comunidades con que existe unha relación biunívoca de intercambio, é dicir, en que se traduce obra galega e viceversa.

Gráfica 2: Linguas (espazos) de tradución (importación e exportación) da literatura galega clasificadas por volume (elaboración propia).

O principal circuíto de intercambio prodúcese no ámbito ibérico, especialmente no que se refire á tradución de obra galega en español, catalán e éuscaro¹⁷ que xunto co portugués¹⁸ son os mercados preferentes da exportación (mesmo nalgúns casos é unha relación superior á de importación). Resulta igualmente significativa a presenza dunha lingua minorizada como o asturiano entre os mercados de exportación por diante de espazos europeos en que se falan as chamadas linguas de cultura como o francés, o alemán ou o ruso, o que abunda na tese da prevalencia do mercado ibérico, motivada por factores lingüísticos, históricos, políticos e sociolóxicos do momento en que se enceta o diálogo. Por iso identificamos como punto de interese no tratamento da exportación da literatura galega: a tradución das minorías.¹⁹

Os mercados de importación e de exportación difiren en canto ás comunidades que teñen como referencia, de exceptuarmos os casos español e catalán, de xeito que importamos en maior medida das «linguas de cultura», mesmo aínda que a nosa literatura non teña o mesmo eco nin cuantitativa nin cualitativamente nesas sociedades. Con

¹⁷ Sobre as relacións de tradución directa e inversa no ámbito ibérico pódese consultar Galanes (2010).

¹⁸ Unha análise máis detallada sobre a relación entre as comunidades galega e portuguesa figura neste mesmo volume de actas na colaboración de Áurea Fernández. Tamén está presente en Luna (2012b:157 e ss.) e en Barbosa (2011).

¹⁹ Que se trata por extenso en Galanes (2012b).

todo, nalgúns casos a situación comeza a mudar nos últimos tempos, tal e como agoiraba o profesor Figueroa.²⁰

Agora ben, o volume de exportación da literatura galega, por máis que experimentase un gran desenvolvemento nas últimas décadas, non ten cuantitativamente unha grande entidade en termos absolutos. Se no mercado ibérico se trata dunha práctica consolidada, a introdución da literatura galega noutros ámbitos presenta máis dificultades e resulta anecdótica. Do tempo e das políticas postas en marcha vai depender tamén que pasen de anécdota a realidade.

En definitiva, esta aproximación cuantitativa sérvenos para identificar cando menos tres tipos de mercados para a exportación de obra literaria galega que se foron desenvolvendo case consecutivamente no tempo. Xunto ao rico mercado ibérico en que incluímos a tradución ao portugués, detectamos posteriormente o mercado das chamadas linguas de cultura internacionais (que se expresa en inglés, francés, alemán, italiano etc.). A eles sucede un terceiro grupo constituído polas comunidades culturais que só moi recentemente descubren a literatura galega (por tanto son mercados emerxentes) e por comunidades minorizadas que teñen na nosa literatura unha referencia para a súa propia emerxencia (por exemplo o mercado kurdo).

7. Os xéneros que interesan

Resulta relevante coñecer outros datos como o xénero literario²¹ que nos dan unha visión máis global do proceso de normalización cultural. Da clasificación por xéneros obtemos, agora xa incluíndo os datos de 2011, o seguinte resultado:

	IMPORTACIÓN	EXPORTACIÓN	% EXPORTACIÓN
Cómic	93	8	7,92
Narrativa	2.267	1.205	34,70
Poesía	168	203	54,71
Teatro	152	26	14,60

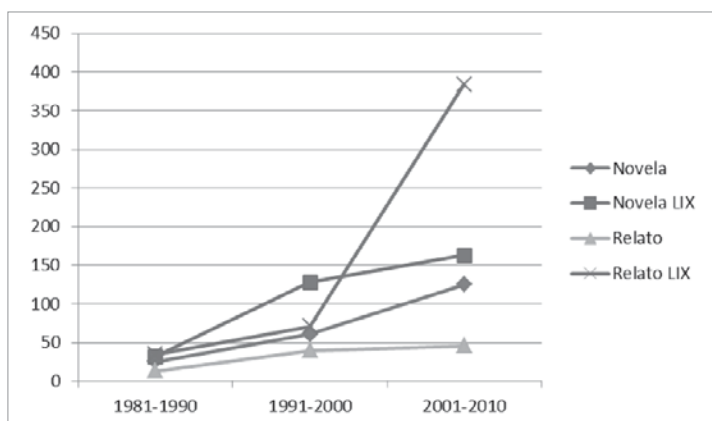
Gráfica 3: Importación e exportación de literatura galega por xéneros até 2011 (elaboración propia).

²⁰ A propósito desta cuestión pódese consultar o artigo en que analizamos as relacións cos mercados anglófonos: Fernández, Galanes, Luna e Montero (2011).

²¹ A notación de xénero literario responde ás etiquetas: Poesía, Teatro, Cómic e Narrativa. Este último apartado engloba: Relato/s, Conto e Novela. Tamén se inclúe a marca LIX en caso de que o rexistro estea orientado a este público para cada unha das etiquetas anteriores.

Salienta a narrativa en todas as súas modalidades como o xénero que máis éxito ten fóra das nosas fronteiras en termos absolutos. Agora ben, se reparamos nos datos relativos, isto é, na porcentaxe de exportación fronte á importación, resulta significativo que a máis elevada sexa a de poesía, máis aínda sabendo que se trata dun xénero minoritario, sobre todo, en formato monografía. Da revisión dos rexistros de poesía da nosa base, observamos que boa parte deles, especialmente os máis recentes, se deben á literatura feminina.²²

Para o xénero maioritario, a narrativa, resulta relevante consignar o público a que van dirixidas as obras que son obxecto de tradución, das que unha boa parte está orientada ao público infantil e xuvenil. Anteriormente aludiamos a 1981 como o momento en que se desenvolve en maior medida a tradución literaria en Galiza en ambos os sentidos e, sobre todo, nun marco, o das nacentes comunidades autónomas da democracia. A posíbel causa que apuntabamos era a necesidade de materiais paraescolares non só en galego senón tamén noutras linguas como o catalán ou o éuscara. Tamén contribúe a iso o profundo cambio sociolóxico experimentado polo sector educativo neste período no conxunto do Estado, coa introdución de novos métodos educativos, o que xustifica que sexa tamén o español (ibérico) a lingua á que máis traduciu. Pois ben, a xulgar polos datos de exportación, sabemos que non se trata dun feito unidireccional. Tal é así que se nos aventuramos a desagregar por décadas os datos de exportación de narrativa para público adulto, dunha banda, e infantil e xuvenil, da outra, poderemos caracterizar e datar de mellor maneira esa retroalimentación.

Gráfica 4: Evolución da exportación de literatura galega: narrativa para adultos e LIX (elaboración propia).

²² Véxase sobre esta cuestión Fernández Rodríguez (2012: 180).

Resulta notorio que a retroalimentación atinxa fundamentalmente ao subxénero do relato, que se produce a partir da década de 1990 e que o seu aumento supón multiplicar case por dez a produción que se rexistraba nesa data inicial. A tendencia vai en aumento e pensamos que boa parte deste desenvolvemento se debe á irrupción no mercado de dúas novas casas editoriais (Kalandraka e OQO). Estas editoras están consagradas á literatura infantil e xuvenil (LIX) e acadan con innovadoras estratexias comerciais multiculturalis uns resultados certamente senlleiros, mesmo se non esteamos certas de que algunhas das obras publicadas en lingua estranxeira, por exemplo en inglés, estean realmente dirixidas a un mercado foráneo. Acontece que algúns destes materiais publicados en inglés están orientados á aprendizaxe de tal lingua en Galiza ou en España, polo que non poderíamos falar de exportación, senón de consumo interno noutra lingua.

Esta retroalimentación converte a LIX no motor comercial da tradución galega, nomeadamente se falamos da exportación. Por tanto, identificamos este ámbito como unha importante veta que tamén estudamos na nosa monografía (Luna 2012a), así como noutras iniciativas que documentan a nosa investigación.²³

8. Fases e circuítos da exportación. Autores e mercados emerxentes

O feito de que un libro galego sexa traducido no exterior non implica en por si que se estea a internacionalizar a literatura galega, pois para que esta teña lugar cómpre que a obra cause algún impacto na cultura de recepción. Entran en xogo, xa que logo, algúns factores que van máis aló da simple publicación. Pode acontecer que se publique unha obra galega noutra lingua mais que esa tradución non teña unha adecuada recepción na cultura meta, quer sexa por unha distribución deficiente, quer sexa porque a tradución se faga a través dunha lingua mediada, que no caso galego adoita ser o español.

Unha tradución pode ter funcións ben diferentes como apuntabamos no comezo deste capítulo, estas van desde a dignificación da lingua (fase filolóxica), ao feito de cubrir unha necesidade do sistema literario (fase comercial), ou á internacionalización (fase autónoma) que supón unha maior autonomía da literatura en cuestión. Para acadala, é necesario que este intercambio sexa bidireccional e que se produza en volume abondo para que exista equilibrio na relación con outros sistemas. Se tivermos que cualificar

²³ Na páxina de Uvigo-TV pódese consultar o serial completo das xornadas «A proxección da literatura galega a través da tradución. Grupo BITRAGA»: <http://tv.uvigo.es/gl/serial/1050.html>

a fase en que se atopa o noso sistema literario, á vista dos datos expostos, entendemos que a partir de 1980 se iniciou a fase comercial e que a partir de fins da década de 1990, co maior desenvolvemento da exportación de literatura galega, a nosa literatura está no limiar da fase autónoma. Situámolo no limiar porque sabemos que parte do aumento de produción tamén se debe á demanda puntual doutras nacionalidades históricas do Estado español.

Para alén da tradución de LIX, que cómpre ter en conta, da tradución de clásicos contemporáneos (Curros Enríquez, Rosalía Castro, Castelao, Cunqueiro, Blanco-Amor, Otero Pedrayo, Neira Vilas etc.) ou da edición de traducións en antoloxías cunha visión un tanto folclorizante da nosa cultura, detectamos na historia recente dúas obras de público adulto que funcionan como carta de presentación da nosa cultura no exterior e que simbolizan a apertura de novos mercados aínda que de xeito e en tempos distintos. Referímonos a *Memorias dun neno labrego* (1961) de Xosé Neira Vilas e *O lapis do carpinteiro* (1998) de Manuel Rivas, que se poden ler cada unha delas en máis de vinte espazos culturais. O camiño internacional da tradución de ambas as obras prodúcese por vías diferentes, como diferentes son as súas temáticas e os motivos do seu éxito.²⁴

No primeiro caso, estamos a falar da obra máis vendida da literatura galega que nas súas 33 edicións e na vintena de traducións puxo en circulación máis de 600 000 exemplares e que foi a iniciadora da relación con sistemas literarios tan distantes nas décadas de 1960 e 1970 como o chinés, o checo, o ruso, o ucraíno ou o maia. As traducións de maior tiraxe foron, sen dúbida, as cubanas (a primeira de 70 000 e a segunda de 55 000 exemplares), que posibelmente serviron de porta de saída a outras culturas situadas naquela altura na órbita socialista. Agora ben, tamén a vía académica foi un rendíbel camiño para a difusión, pois foi traducida e estudada, cando menos, en Grenoble, Leipzig, Roma, Moscova, Borgoña, Fortaleza ou Bos Aires.

Pola súa banda, a obra de Manuel Rivas vendeu en Galiza máis de 80 000 exemplares en 24 edicións e as súas traducións, na última década, foron pioneiras na apertura a novos espazos como o árabe, o turco, o hebreo, alén de estar traducido a linguas minorizadas coma o sardo, o aranés, o catalán ou o asturiano.²⁵ O seu éxito supuxo a

²⁴ Sobre a difusión internacional de *Memorias* véxase Galanes (2012d).

²⁵ Aínda que en moitas delas non figura a mención de que o seu orixinal é un texto en lingua galega, contrariamente ao que acontece coas traducións de *Memorias* que por esixencia do autor si fan explícito este dato.

entrada de Rivas no panorama literario universal (ou na República Mundial das Letras, por empregar a terminoloxía de Casanova) e a súa obra goza hoxe de bastante recoñecemento no exterior como nos indica Luna (2012b: 168):

Fuera del ámbito universitario, el autor coruñés está presente en el catálogo de editoriales de referencia, caso de la prestigiosa Feltrinelli en Italia (trad. Pino Cacucci y Danilo Manera), reeditado en rústica por Gallimard en Francia, publicado por Dom Quixote en Portugal y lectura aconsejada en Waterstone's (una de las principales cadenas de librerías de Londres), gracias al interés de Harvill Press-Random House en el Reino Unido y de Overlook en Nueva York. Su libro de relatos *Que me queres amor?* ha sido traducido al chino por la editorial Xangai 99.

Xunto a estas dúas obras de referencia podemos citar outras autorías recoñecíbeis no exterior como Agustín Fernández Paz, Fina Casalderrey, Marilar Aleixandre, Suso de Toro, Carlos Casares, Alfredo Conde, Luísa Castro, Teresa Moure, Úrsula Heinze, Miguel Anxo Fernán-Vello ou, máis recentemente, Domingo Villar.²⁶ Estas, entre outras, son protagonistas do moi incipiente proceso de internacionalización da literatura galega e a moitas delas debemos tamén a apertura de novos espazos que consideramos mercados emerxentes para a literatura galega, a cal, á súa vez, é tamén unha literatura emerxente no panorama literario internacional. Sirvan de mostra as traducións pioneiras que inauguran espazo de difusión e que a modo de cala elaboramos a partir dos datos do *Catálogo* entre os anos 1992 e a actualidade.

Que se elabore e publique a tradución dunha obra literaria galega no exterior non é un feito casual, senón que responde a algún motivo concreto que pode ir desde o interese académico ou literario ao rendemento comercial, pasando por unha política de subvencións eficaz etc.²⁷ Doutra banda, convén non esquecer que se trata da relación entre dúas comunidades e se até o momento puxemos o foco de atención na comunidade galega en tanto que exportadora, non se deberan deixar de lado no futuro a análise da situación e o desenvolvemento da cultura meta desa tradución, que será determinante para coñecermos a función desa tradución,²⁸ nin as vías de introdución nelas.

²⁶ Para ampliar referencias, alén de consultar o *Catálogo*, véxanse Montero Küpper (2012b) e Luna (2012b).

²⁷ Pódese consultar o relativo ás axudas institucionais á tradución Montero Küpper (2012a), así como na contribución desta autora ao presente volume.

²⁸ Como fixemos coas traducións turca e kurda de *Made in Galiza* de Séchu Sende (Galanes, 2012b).

Espazo Meta	Ano	Autorías
Grego	1992	De Toro/Rivas/Cortizas
Romanés	1995	Neira Vilas/U. Heinze/Rivas
Inglés (Canadá)	1996	Chus Pato (3)/Neira Vilas/poesía medieval
Aragonés	1999	Alexandre/Mosteiro/Casalderrey
Español (Arxentina)	1999	Longhini
Macedonio	1999	Antoloxía: Graña/Fernán Vello
Árabe	2000	Cunqueiro/Rivas/Fdez. Paz/ Casalderrey
Xaponés	2000	Rosalía (3)/Rivas/Heras
Finlandés	2001	Rivas
Serbio	2001	Rivas/Moure
Turco	2001	Rivas (2)/Sende
Húngaro	2002	Rivas
Polaco	2002	Rivas
Portugués (Brasil)	2002	Neira Vilas/Fernández Paz/Casalderrey
Noruegués	2003	Rivas
Coreano	2004	Fernández Paz (2)/ Neira Cruz
Alemán (Suíza)	2005	Luísa Castro
Hebreo	2005	Rivas
Esloveno	2006	Rivas (3)
Kurdo	2010	Sende
Sueco	2011	Domingo Villar

Gráfica 5: Espazos emerxentes para a literatura galega: datas e autorías (elaboración propia).

No momento de modelizar as vías de difusión desas traducións, concordamos con Luna (2011: 229) en que no mundo actual conviven dous modelos de tradución en clave de centro e periferia, que no campo editorial están representados polas grandes editoras e polos editores independentes. Estas segundas opcións trazan camiños alternativos nos fluxos literarios, contra unha lóxica puramente comercial que pretende a asimilación cultural e contra a que cómpre reaccionar.

Na recente historia da tradución en Galiza contamos con exemplos de ambas as lóxicas. Á primeira delas circunscribíase as citadas edicións da obra de Manuel Rivas (nas prestixiosas Gallimard ou Harvill-Press Random House) ou de Domingo Villar. Á segunda delas podemos atribuír as traducións de Alfonso R. Castelao, de Xosé Luís

Méndez Ferrín ou de Carlos Casares en inglés o en francés, publicadas en tiraxes reducidas por pequenas editoras como a galesa Planet (trad. de Kirsty Hooper, Isabel Mancebo Portela, Craig Patterson e Manuel Puga Moruxa//Rosa Rutherford para Casares); a canadense Aliquando Press, fundada por William Rueter, tradutor e editor das *Cantigas de amigo de Martim Codax* (1996); ou como a francesa Le Passeur (trad. François Gauthier Lapiere e Emma Lázare) que edita traducido a Ferrín ou a pequena Small Station Press que publica a Rivas en búlgaro. Isto é, pequenas editoras que recollen as suxestións de tradución do ámbito académico, editoras independentes, editoras institucionais ou entidades e comunidades que, fóra da lóxica exclusivamente comercial, alargan o seu repertorio por afinidade ideolóxica co contexto que xera as obras orixinais e que fixan a súa atención no valor simbólico e cultural da obra galega.

9. Conclusións e cabo

A tradución cumpriu en cada momento da nosa historia unha función importante para a consolidación da cultura galega. Se nun primeiro momento e desde o Rexurdimento incorporou valor simbólico, noutros momentos contribuíu poderosamente a ampliar o repertorio da literatura galega, de xeito que este puidese responder a unha forte demanda que se inicia coa cooficialidade da lingua. Na actualidade non se pode afirmar que o sistema literario galego manteña co resto dos sistemas unha relación de sentido único, nin que a importación se producise sempre en esmagador volume superior á exportación. Existe literatura galega traducida a 47 comunidades culturais en 37 linguas e máis de 1400 monografías traducidas.²⁹ O seu desenvolvemento recente está fortemente vinculado ao proceso de normalización lingüística, que funcionou como motor para a normalización cultural e mais para o inicio da internacionalización.

O sistema literario galego encetou recentemente os primeirísimos pasos da fase autónoma a través da tradución e ten como datas relevantes o ano 1981 no referido á importación, principalmente de LIX e no circuíto ibérico, e a década 1990-2000 para a exportación no circuíto comercial estatal e internacional coa LIX como pica de lanza e con Manuel Rivas e Neira Vilas como embaixadores da literatura galega (algúns títulos versionáronse en máis de 20 linguas). Outros autores como Rosalía de Castro, Álvaro Cunqueiro e Suso de Toro suman máis de 20 publicacións de textos literarios e algunhas obras de Fernández Paz contan máis de 20 edicións noutras linguas (*Car-*

²⁹ Outra cuestión é se en todas elas se recoñece a pegada galega.

tas de inverno en catalán, por exemplo). Hoxe pódense ler en formato monografía a Rosalía Castro en xaponés; a Álvaro Cunqueiro en árabe; a Xavier Queipo en portugués e francés; a Teresa Moure en italiano, holandés e serbio; a Suso de Toro en checo, grego e búlgaro; a Alfredo Conde en inglés de Australia ou en ruso; a Carlos Casares en sardo e ucraino; a Xosé Luís Méndez Ferrín en inglés británico; a Séchu Sende en kurdo e turco; a Úrsula Heinze, en romanés; a Bernardino Graña e Miguel Anxo Fernán-Vello, en macedonio; a Domingo Villar, en sueco e polaco, que inicia a literatura galega de rotación rápida. Todas elas son pequenas mostras da autonomía do sistema, por iso sostemos que a tradución funciona xa, xunto cos premios e a crítica, como un factor de canonización de obras e autorías da literatura galega dentro do propio sistema.

Neste punto é conveniente preguntarse se realmente se está a internacionalizar a literatura galega e se este proceso nace con vocación de continuidade. De ollarmos os datos, é claro que o fluxo de tradución se presenta de modo equilibrado no que respecta á interacción cos sistemas literarios do Estado español. Pero, é internacionalización o intercambio no seo dun mesmo estado? Os datos do *Catálogo* que elabora o grupo BITRAGA e os exemplos que incluimos neste traballo son, ao noso ver, indicios de que a literatura galega é hoxe emerxente en determinados espazos. Máis aló da vía puramente comercial existe espazo para outras iniciativas que inciden no valor cultural e no simbólico da literatura galega e que, malia a política de promoción non ser sempre acaída, procuran as vías e entidades para materializar a través da tradución ese intercambio. Por todo iso, débese ver a tradución exterior como un proceso e non como unha anécdota.

Estes indicios de internacionalización han de ser profusamente estudados co fin de realizar a planificación cultural necesaria para que esa cultura sobreviva. Os puntos que poden suscitar máis interese son a recepción das traducións nas culturas meta, as entidades implicadas no intercambio, os espazos receptivos á nosa cultura, as autorías e os xéneros que mellor responden ás necesidades da(s) comunidade(s) que importa(n) etc. Ese estudo debe entenderse en termos simbólicos e culturais e desde a perspectiva do outro pois, de acordo coa escritora María do Cebreiro Rábade (2011).

Se algo me parece detestable é a tradución retórica. En xeral hai pouca escoita entre nós. Percibo que hai moito interese en sermos traducidos, en que nos lean fóra, pero ao mellor sabemos menos acerca de como somos recibidos realmente no exterior. Interésanos como impactamos fóra polo destino que ese impacto ten dentro. Necesitamos a consagración exterior como indicio de que valem, o cal é unha posición acomplexada. Eu o que quero saber en todo caso é o que pensan de min e o que eu

penso deles, e dicírnolo. Iso desvelaríanos que as relacións culturais nunca son simétricas nin pacíficas nin fermosas, senón de violencia. Tradúcese como unha forma de propaganda, e propaganda interior ademais. Aí hai un mecanismo viciado que colectivamente deberíamos repensar. E por último, unha cousa. Nos anos 70 e 80, menos nos noventa, había interese polas literaturas pequenas, como a nosa. Iso está a desaparecer. Non hai periferia, só unha infinita multiplicación do centro en todas partes mundial.

Referencias bibliográficas

Aradra Sánchez, R. (2009): «Los procesos de formación del cánón. Reflexiones metodológicas sobre el cánón literario español de los siglos XVIII y XIX», *Signa*, 18: 21-44.

Barbosa, Magdalena Vila (2011): «Primeira aproximación á tradución da literatura galega en Brasil e Portugal». *Tradução e Comunicação. Revista Brasileira de Tradutores*, 23: 21-57.

Bourdieu, P. (1992¹, 1998): *Les règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. [Trad. ao español de Thomas Kauf: Las reglas del arte. Génesis y estructura del campo literario. Barcelona: Anagrama, 1995] (París: Éditions du Seuil).

Bragado, M. (2011): «Saídas laborais para Tradución e Interpretación». *Primeiro foro de Tradución, Interpretación e Emprego*, realizado na Universidade de Vigo coincidindo co Día Internacional da Tradución 2011 'Ponte entre culturas'. Recurso audiovisual dispoñíbel en: <http://tv.uvigo.es/video/43871> [Último acceso: 22 de abril de 2013].

Casanova, P. (1999): *La République mondiale des Lettres*. [Tradución ao español de Jaime Zulaika Goicoechea, *La República mundial de las Letras*. Barcelona: Anagrama, 2001] (París: Seuil).

Casares Mouriño, C. (dir.) (2003): *Catálogo de obras literarias en lingua galega traducidas a outros idiomas. Unha primeira achega* (Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega). Dispoñíbel desde: http://www.culturagalega.org/especiais/aviles/catalogo_traducidas.pdf [Último acceso: 22 de abril de 2013].

Casas, A. (2002): «A teoría crítica da cultura e a planificación dos estudos socioculturais. (Para ler González-Millán)», *Anuario de Estudios Literarios Galegos*: 29-38.

Castro, Salvador; Harguindey / Henrique; Martínez, Xosé / Rocamonde, Ramón (2011): *Urbi et Orbi. Dende o galego para o mundo*. (Pontevedra: Idea gráfica profesional).

Even-Zohar, I. (1999): «La posición de la literatura traducida en el polisistema literario». [Trad. de Montserrat Iglesias Santos revisada polo autor. *Teoría de los Polisistemas. Estudio introductorio, compilación de textos y bibliografía por Montserrat Iglesias Santos*. Bibliotheca Philologica, Serie Lecturas] Madrid: Arco: 223-231. Disponible en: <<http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/trabajos/EZ-Posicion-Traduccion.pdf>> [Último acceso: 22 de abril de 2013].

Fernández Rodríguez, Á (2012): «La voz femenina traducida. Literatura feminista versus literatura de mujeres» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 171-193 (Berna: Peter Lang).

Fernández Rodríguez, Á.; Galanes Santos, I.; Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (2011): «A literatura galega en inglés. Unha realidade emerxente», *Grial. Revista Galega de Cultura*, 191, T XLIX: 104-115.

Fernández Rodríguez, Á.; Galanes Santos, I.; Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S.(eds.) (2012): *Traducción de una cultura emergente* (Berna: Peter Lang).

Figuroa, A. (1996): *Lecturas alleas: sobre das relacións con outras literaturas* (Santiago de Compostela: Sotelo Blanco).

Figuroa, A. (2002): «Literaturas minoritarias: autonomía e relacións interliterarias» en *Anuario de Estudos Galegos*: 55-67.

Galanes Santos, I. (2010): «Panorama da literatura traducida en Galicia (1980-2008): fluxos literarios peninsulares» en Gallén, E; Lafarga, F. e Pegenaute, L. (eds.): *Traducción y autotraducción en las literaturas ibéricas*. Series Relaciones literarias en el Ámbito Hispánico: 109-124 (Berna, Peter Lang).

Galanes Santos, I. (2012a): «Apuntes sobre las relaciones literarias entre Galicia e Italia (1980-2010)» en Camps, A. (ed.): *La traducción en las relaciones italo-españolas: lengua, literatura y cultura*: 365-378 (Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona).

Galanes Santos, I. (2012b): «Minorías y mercados emergentes para la traducción de obra gallega» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 195-218 (Berna: Peter Lang).

Galanes Santos, I. (2012c): «La traducción literaria en Galicia a partir del Catálogo BITRAGA» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 81-101 (Berna: Peter Lang).

Galanes Santos, I. (2012d): «La literatura de la emigración gallega en América: impacto cultural y traducción. Xosé Neira Vilas y Memorias dun neno labrego» en Lafarga, Francisco / Luis Pegenaute (eds.): *Lengua, cultura y política en la historia de la traducción en Hispanoamérica*, volume 2: 83-92 (Vigo: Academia del Hispanismo).

González-Millán, X. (2000): *Resistencia cultural e diferenca histórica: A experiencia da subalternidade* (Santiago de Compostela: Sotelo Blanco).

Lema, C. (2009): «Importación e exportación de textos literarios. Unha crítica á noción de literatura mundial como paradigma», *Grial. Revista Galega de Cultura*, 182, T. XLVII: 120-135.

Luna Alonso, A. *et alii* (2010): «A Biblioteca Dixital da Tradución (1980-2005)» en Baltrusch, Burghard *et alii* (eds.): *Soldando sal*: 323-340 (Múnic: Martin Beidenbauer).

Luna Alonso, A. *et alii* (2011): «Analysis Criteria for Editorial Translation Policies» en Luna Alonso, Ana / Montero Küpper, Silvia / Valado Fernández, Liliana (eds.): *Translation Quality Assessment Policies from Galicia / Traducción, calidade y políticas desde Galicia*: 217-233 (Bern, etc.: Peter Lang).

Luna Alonso, A. *et alii* (2012a): «La proyección de la literatura infantil y juvenil gallega a través de la traducción» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 123-142 (Berna: Peter Lang).

Luna Alonso, A. *et alii* (2012b): «Traducir en nombre propio. De la Academia a la plaza pública» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 143-169 (Berna: Peter Lang).

Montero Küpper, S. (2010a): «Parámetros e funcionalidade do Catálogo de Tradución Galega», en Pegenaute, Luis / E. Gallén / F. Lafarga (eds.): *Relaciones entre las literaturas ibéricas y las literaturas extranjera*: 175-192 (Berna: Peter Lang).

Montero Küpper, S. (2010b): «Paratranslatorische Aspekte der deutsch-galicischen Übertragungen seit 1983» en Jarillot Rodal, C. (ed.): *Bestandsaufnahme der Germanistik in Spanien. Kulturtransfer und methodologische Erneuerung*: 801-813 (Berna: Peter Lang).

Montero Küpper, S. (2012a): «Contextualización histórico-cultural y apuntes sobre el sector editorial gallego» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 55-80 (Berna: Peter Lang).

Montero Küpper, S. (2012b): «De la literatura gallega a la literatura mundial. Las obras literarias gallegas traducidas después de 1980» en Fernández Rodríguez, A. / Galanes Santos, I. / Luna Alonso, A. / Montero Küpper, S. (eds.): *Traducción de una cultura emergente*: 103-121 (Berna: Peter Lang).

Noia, C. (1995): «Historia da traducción en Galicia no marco da cultura europea», *Viceversa*, 4: 59-75.

Noia, C. (1999): «Historia de la traducción al gallego», en Lafarga, F. e Pegenaute, L. (coords.): *Historia de la traducción en España*: 721-790 (Salamanca: Colegio de España).

Rábade Villar, M.^a do C. (2011): «María do Cebreiro: ‘Tradúcese como unha forma de propaganda’». Entrevista realizada por Iago Martínez. *Xornal de Galicia* (24/07/2011). Disponible en: <<http://www.disimulen.com/2011/maria-do-cebreiro-traduce-se-como-unha-forma-de-propaganda>> [Consulta 20-1-2013].

Venuti, L. (1995¹, 2008²): *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (Londres & Nova York: Routledge).